

Ruim een jaar vogels tellen in de Houtrakkerbeemden

Niko Buiten

Inleiding

In de Houtrakpolder bij Spaarndam is door het Rijk in het kader van het Natuurbeleidsplan een gebied voor natuurontwikkeling aangewezen. In de loop van 1995 is men met de uitvoering van het natuurontwikkelingsplan begonnen. Inmiddels is de aanleg van de eerste fase voltooid. Binnenkort hoopt men een begin te maken met de aanleg van de tweede fase. Uiteindelijk moet het werk resulteren in een moerasgebied met waterlopen, rietlanden, rietruigten en bos. Dit gebied, bij vogelaars inmiddels bekend als de Houtrakkerbeemden, is al vanaf het begin van de aanleg een geliefde plek voor vogels, vogelaars, vogelonderzoekers en andere natuurliefhebbers.

Mede naar aanleiding van hoge waterstanden en de verstoring van vogelnesten die daarvan het gevolg was, riep de Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk in 1996 een projectgroep in het leven die een beheersvisie voor het gebied ontwikkelde (Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk, 1997). Tegelijkertijd begon de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, als één van de bij de Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk aangesloten natuurverenigingen, met onderzoek naar de vogelstand in het gebied. Doel van het onderzoek naar de vogelstand is inzicht te krijgen in het belang van het gebied voor vogels en de invloed van het beheer en de inrichting hierop.

Door middels integrale gebiedstellingen wekelijks de vogels in het gebied te tellen en aantekening te maken van maatregelen in het beheer van het gebied en de verstoringen kan dit inzicht worden verkregen. De uitkomsten van het onderzoek kan de beheerder of inrichter (tweede fase) doen besluiten specifieke maatregelen te treffen die het gebied aantrekkelijk moeten houden of maken voor vogels. Naast de wekelijkse integrale gebiedstellingen worden er slaapplaattellingen georganiseerd en worden de broedvogels geïnventariseerd. Hiernaast is door leden van de KNNV afdeling Haarlem e.o. en de Plantenwerkgroep van Vereniging Behoud de Hekslootpolder een begin gemaakt de inventarisatie van planten in het gebied.

In dit artikel wordt iets verteld over de ontwikkelingen in het gebied, wordt een eerste indruk gegeven van de telresultaten in de periode september 1996 - december 1997 en wordt een beroep gedaan op lezers mee te helpen

aan het onderzoek door één of meerdere tellingen voor zijn rekening te nemen.

Gebied en beheer

De Houtrakkerbeemden in de Houtrakpolder zijn aangelegd op voormalige akkergronden (zeeklei). Het gebied is op te delen in een oostelijk en een westelijk deelgebied: de Houtrakkerbeemden-Oost en -West. In de Houtrakkerbeemden-West is sprake van zilte kwel en het is daardoor zeer voedselrijk (hypertroof). In tegenstelling tot de Houtrakkerbeemden-Oost groeien in de Houtrakkerbeemden-West geen waterplanten. Bovendien wordt er aan getwijfeld of aanwezigheid en voortplanting van vis als gevolg van algenbloei wel mogelijk is.

Nadat de laatste nesten van Kluten en Visdiefjes waren uitgekomen en de jongen zich konden redden, is het waterpeil in de Houtrakkerbeemden-West medio september 1996 opgezet tot maximale hoogte. In afwijking van de oorspronkelijke plannen is ter bevordering van de situatie voor steltlopers in de Houtrakkerbeemden-West nadien geen gebiedsvreemd water meer ingelaten: er heerst een natuurlijk waterpeil. In de Houtrakkerbeemden-Oost is dat niet het geval: uit metingen blijkt dat het water 's zomers hoger staat dan 's winters. Door het waterschap wordt er 's zomers regelmatig water uit de Catstocht ingelaten (lijkt op landbouw gericht beheer). In de loop van 1996 vestigden ruim honderd verschillende plantensoorten, waaronder enkele van de Rode Lijst, zich in het gebied. Bovendien kwam op enkele plaatsen graan (overgebleven landbouwgewas) tot bloei. De aanwezigheid van nectar- en waardplanten trok een groot aantal insecten, waaronder dagvlinders (o.a. de Rode Lijst-soort Bruin Blauwtje), naar het gebied. Van de overvloed aan voedsel (zaden) en dekking profiteerden ook zaadetende vogels en muizen. Dit aanbod leidde in het najaar van 1996 en de daarop volgende winter tot een periode waarin fikse aantallen roofvogels foeragerend in het gebied werden waargenomen. In december 1996 werd Staatsbosbeheer eigenaar en beheerder van de Houtrakkerbeemden. Om onduidelijke redenen (verarming) ging Staatsbosbeheer vanaf voorjaar 1997 over tot intensieve begrazing van de Houtrakkerbeemden: een plaatselijke veeboer kreeg het gebied in gebruik. Bovendien besloot Staatsbosbeheer zomer 1997 om naar aanleiding van klachten van omwonende landbouwers de Akkerdistels in de Houtrakkerbeemden-West, dat toen nog niet beweid werd, uit te maaien. Tegelijkertijd bracht de veeboer door het bijvoeren van vee ongewenst voedingsstoffen het

gebied in. Bovendien werd er ruige mest uitgereden. Deze ontwikkelingen leidden tot enkele bijeenkomsten van Staatsbosbeheer, de Dienst Landelijk Gebied (inrichter van het gebied) en de Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk, waarin de klachten en misstanden werden besproken. Enkele van de toezeggingen die Staatsbosbeheer hierin deed zijn:

1. Recreanten mogen niet buiten de paden het gebied betreden. Het gebied is niet toegankelijk voor honden. Om dit te handhaven gaat in de weekeinden toezicht plaatsvinden.
2. Met de veeboer worden afspraken gemaakt over de intensiteit en de periode van beweiding en over het ongewenste bijvoeren en uitrijden van ruige mest.
3. Met het waterschap worden afspraken gemaakt over het beheer van het waterpeil in de Houtrakkerbeemden-West. Uitgangspunt is dat het waterpeil van 15 april tot 31 oktober 30 centimeter onder het winterpeil komt te staan.
4. Om de spontane ontwikkeling in het gebied te volgen wordt een nog niet beweide deel van de Houtrakkerbeemden-West niet begraasd.

Hiernaast zal Staatsbosbeheer nog moeten bewerkstelligen dat de boeren wier gepachte akkerland is omgezet in natuur een mentaliteitsverandering ondergaan. In 1996 hebben enige boeren delen van het gebied wederom in gebruik genomen, door bijvoorbeeld Engels Raaigras in te zaaien en plukken daar nu de vruchten van.

Telgebieden en onderzoeksmethode

De integrale gebiedstellingen worden wekelijks per telgebied uitgevoerd. Zo kan bekeken worden welk deel bij welke soorten het meest in trek is. Dat is niet alleen voor ons -vogelaars- interessant, maar zeker ook voor Staatsbosbeheer en de Dienst Landelijk Gebied. De telgebieden zijn:

- a. Golfbaan. Het deel van de golfbaan (de oever) dat grenst aan het natuurontwikkelingsgebied Houtrakkerbeemden-Oost.
- b. Oost1. Het deel tussen de sloot rechts van het onverharde landweggetje en de golfbaan, tussen het fietspad (nabij het gemaal) en de Middenweg.
- c. Oost2. Het deel tussen de Middenweg en de boerderij (aan de Ringweg).
- d. Oost3. Het deel tussen deze boerderij en het hekwerk voor het grasveld en het huis (aan de Ringweg).
- e. West1. Het deel tussen de oostpunt van de Houtrakkerbeemden-West (achter de boerderij langs) en het schelpenpad.
- f. West2. Het deel tussen het schelpenpad en de elektriciteitsdraden.

g. West3. Het deel tussen de elektriciteitsdraden (achter de boerderij langs) en de Genieweg (parallelweg A9).

De telling loopt via een vaste route langs de telgebieden. In elk telgebied worden alle daar pleisterende vogels geteld. Bij grote groepen wordt volstaan met een schatting. Facultatief kan extra informatie over foeragerende vogels (hoeveel en waarop), broedvogels, verstoringen en beheer, worden doorgegeven. De resultaten worden op speciale telformulieren doorgegeven aan de coördinator (ondergetekende) en vervolgens door Hans Groot in een database op de computer verwerkt.

Resultaten

Hier worden de resultaten van de integrale gebiedstellingen gepresenteerd. Allereerst worden de resultaten voor de gehele Houtrakkerbeemden besproken. Vervolgens wordt in meer detail gekeken naar de aanwezigheid van steltlopers en Meerkoeit in het gebied.

De eerste integrale gebiedstelling vond plaats op 21 september 1996. Sindsdien zijn er tot 31 december 1997 62 volledige tellingen geweest (op 3 november 1996 alleen in het oostelijk deel). De tellingen vonden goed gespreid over de maanden plaats (gemiddeld 4 tellingen per maand). De meeste tellingen hadden in de ochtenduren plaats. In het hele onderzoeksgebied zijn gedurende de periode september 1996 - december 1997 99 soorten geteld en in totaal 30751 exemplaren waargenomen. Indien van alle soorten het hoogste aantal dat tijdens een telling is vastgesteld bijeen wordt genomen, is de uitkomst het aantal van 4691 exemplaren (som der maxima). In tabel 1 worden de gegevens per telgebied weergegeven.

Tabel 1. Resultaten per telgebied met achtereenvolgens het aantal soorten, het aantal exemplaren en de som der maxima (oost = oost1, oost2 en oost3 samen; west = west1, west2 en west3 samen).

	golf	oost1	oost2	oost3	oost	west1	west2	west3	west
N soorten	46	74	65	51	90	66	59	59	77
N exemplaren	1582	7927	5978	1449	16778	3528	4508	6246	13937
som maxima	856	1857	1541	654	3120	1039	1485	1683	2602

Geconcludeerd mag worden dat de Houtrakkerbeemden-Oost (met name Oost1) soortenrijker is dan de Houtrakkerbeemden-West. Oost1 en Oost2 zorgen er ook voor dat in de Houtrakkerbeemden-Oost de hoogste aantallen worden gezien. Om een indruk te geven welke soorten en wanneer in de hoogste aantallen in de Houtrakkerbeemden voorkomen is tabel 2 samengesteld.

Tabel 2. Maximum aantal per soort inclusief maand(en) waarin vastgesteld in de Houtrakkerbeemden gedurende de periode september 1996 - december 1997.

soort	max	maand	soort	max	maand
Dodaars	5	sep	Zwarte Ruiter	7	nov
Fuut	4	jun, jul, aug	Tureluur	82	mrt
Aalscholver	11	okt	Groenpootruiter	4	apr
Gr. Zilverreiger	1	okt	Witgatje	3	aug
Blauwe Reiger	6	aug	Bosruiter	1	apr, mei
Lepelaar	6	jun	Oeverloper	11	mei
Knobbelzwaan	28	okt	Steenloper	1	apr, mei
Grauwe Gans	1	jan	Dwergmeeuw	7	apr
Nijlgans	16	aug	Kokmeeuw	220	mrt
Bergeend	53	mrt	Stormmeeuw	20	sep
Smient	500	jan	Kl. Mantelmeeuw	55	mei
Krakeend	65	jun	Zilvermeeuw	21	mei
Wintertaling	182	nov	Gr. Mantelmeeuw	3	jun
Wilde Eend	660	nov	Visdief	22	mei
Pijlstaart	3	apr	Holenduif	130	feb
Zomertaling	1	mrt	Houtduif	30	jan
Slobeend	53	nov	Turkse Tortel	1	sep
Krooneend	1	okt	Tortel	2	jul
Tafeleend	23	nov	stadsduif	106	jul
Kuifeend	91	mrt	Gierzwaluw	36	jun
Brielduiker	7	nov	Groene Specht	1	mrt
soepeend	60	feb	Veldleeuwerik	150	jan
Nonnetje	6	feb	Oeverzwaluw	10	jul
Grote Zaagbek	1	apr	Boerenzwaluw	59	jul
Bruine Kiekendief	1	jul, sep	Huiszwaluw	4	sep
Blauwe Kiekendief	2	jan	Graspieper	41	okt
Havik	1	nov	Waterpieper	10	nov
Sperwer	1	div	Gele Kwikstaart	11	apr, mei
Buizerd	1	div	Witte Kwikstaart	11	apr, mei
Torenvalk	6	dec	Winterkoning	3	nov
Patrijs	4	nov	Tapuit	1	aug, okt
Fazant	6	jul, nov, dec	Kramsvogel	130	nov

soort	max	maand	soort	max	maand
Waterhoen	3	apr	Koperwiek	42	nov
Meerkoet	163	sep, okt	Rietzanger	1	mei
Scholekster	54	mrt	Kleine Karekiet	3	jun
Kluut	46	apr	Ekster	20	nov
Kleine Plevier	8	apr	Kauw	74	okt
Bontbekplevier	6	mei	Zwarte Kraai	56	mrt
Goudplevier	1	sep	Spreeuw	126	okt
Zilverplevier	3	sep	Huisemus	20	dec
Kievit	257	mrt	Ringmus	80	dec
Kl. Strandloper	8	sep	Vink	22	dec
Temmincks Strandl.	2	apr	Keep	30	jan
Bonte strandloper	15	nov	Groenling	220	dec
Kemphaan	31	aug	Putter	32	sep
Bokje	1	okt	Sijs	2	dec
Watersnip	23	nov	Kneu	134	mrt
Grutto	112	mrt	Frater	80	jan
Regenwulp	1	apr	Rietgors	8	mrt
Wulp	4	okt			

Opvallend is dat het gebied vooral in trek is bij eenden en minder bij meeuwen en steltlopers. Ook zaadeters zijn ruim vertegenwoordigd. Dit laatste kan verklaard worden uit de aanwezigheid van het grote aanbod aan zaden van planten in de telperiode. De eenden lijken vooral af te komen op de grote waterlopen in het gebied waar zij foerageren en rusten. Overigens werden in de Houtrakkerbeemden de hoogste aantallen steltlopers in het voorjaar en de zomer van 1996 waargenomen (van Leeuwen, 1996). Toen was er meer slik aanwezig en waren de waterstanden lager. Mogelijk spelen klimatologische omstandigheden (wind) hierin een rol. In de Houtrakkerbeemden zijn meer soorten waargenomen dan tijdens de integrale gebiedstellingen zijn gezien (zie waarnemingenrubriek Fitis). Je zou het niet geloven, maar ook Baardmannetje, Blauwborst en Steltkluut zijn al waargenomen.

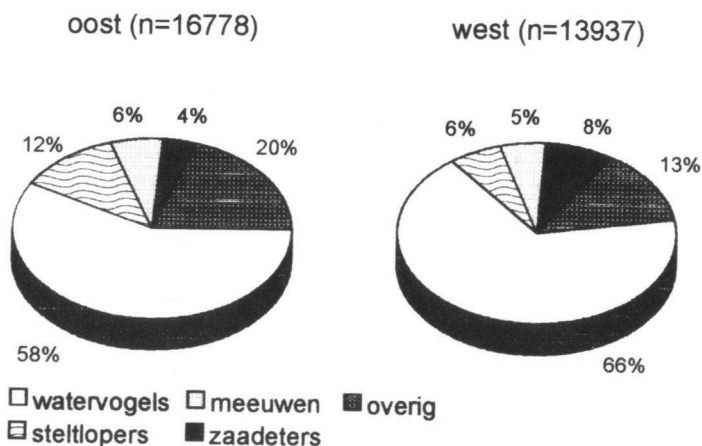
Verschillen tussen Oost en West

Om inzicht te geven in de verschillen tussen de Houtrakkerbeemden-West en -Oost is in tabel 3 voor beide hoofdgebieden een toptien van gemiddelde aantallen aanwezige vogelsoorten opgesteld. In figuur 1 worden de verschillen in aanwezigheid van watervogels, steltlopers, meeuwen, zaadeters en overige vogels weergegeven. Enkele verschillen worden voorzichtig

verklaard. De zaadeters vonden in de Houtrakkerbeemden-West meer voedsel dan in de Houtrakkerbeemden-Oost (bovendien was een aantal zaadeters afkomstig uit het Westhoffbos). Watervogels vonden er meer water, wat uit tabel 3 en figuur 1 niet duidelijk wordt is dat Fuut en Dodaars, beide zichtduikers, praktisch alleen voorkomen in het heldere water van de Houtrakkerbeemden-Oost.

Tabel 3. Toptien gebaseerd op gemiddeld aantal exemplaren (afgerond) per hoofdgebied (september 1996 - december 1997).

Oost (N = 63 tellingen)			West (N = 62 tellingen)		
1	Meerkoet	56	1	Wilde Eend	102
2	Wilde Eend	34	2	Smient	20
3	Smient	24	3	Wintertaling	11
4	Spreeuw	16	4	Kneu	10
5	Kuifeend	16	5	Kokmeeuw	9
6	Kokmeeuw	13	6	Spreeuw	8
7	Kievit	13	7	Kluut	5
8	Kneu	7	8	soepeend	4
9	Krakeend	7	9	Bergeend	4
10	Tureluur	6	10	Groenling	4

Figuur 1. De aanwezigheid van de diverse soortgroepen per hoofdgebied.

Foeragerende Kluten. Foto: Piet Munsterman.

Over Meerkoet en steltlopers

Opmerkelijk is dat de Meerkoet in tabel 3 in de toptien van de Houtrakkerbeemden-Oost op de eerste plaats staat. Deze afwezigheid (of het voorkomen in kleine aantallen) van de Meerkoet in de Houtrakkerbeemden-West kan verklaard worden uit het ontbreken van waterplanten als gevolg van algenbloei (doorzicht ca 8 cm). In de Houtrakkerbeemden-Oost zijn in de broedtijd meer territoria van de Meerkoet vastgesteld dan in het westelijk hoofdgebied. Bovendien werd de Meerkoet er in de nazomer en vroege herfst in grote aantallen foeragerend op waterplanten waargenomen. Mogelijk komen de Meerkoeten na het broedseizoen in de Houtrakkerbeemden-Oost samen om te ruien en op te vetten voor de trek naar elders (terugval in november; wanneer de waterplanten vergaan en het water troebel wordt). Er is ook gekeken naar het verschil in de aantallen steltlopers en de mogelijke invloed van het waterpeil (anders gezegd: de aanwezigheid van slik)

hierop. Een voorzichtige conclusie. De Houtrakkerbeemden-Oost trekt meer steltlopers in het voorjaar (februari-april) en november, de Houtrakkerbeemden-West meer, maar lagere aantallen, in de zomer en de vroege herfst (juni-oktober). In de Houtrakkerbeemden-Oost is zeker enig slik aanwezig in maart, april, juni en november. In de Houtrakkerbeemden-West is dat het geval in april, juni en augustus. Uit dit patroon kan voorzichtig geconcludeerd worden dat de aanwezigheid van slik wordt bepaald door het waterpeil. In de Houtrakkerbeemden-Oost wordt onregelmatig water ingelaten. Een andere factor die van invloed kan zijn op de aanwezigheid van steltlopers in de Houtrakkerbeemden is aanhoudende westenwind. Mogelijk vinden steltlopers dan in de Houtrakkerbeemden-Oost meer beschutting.

Hoe verder?

Vanaf het begin van de tellingen zien Staatsbosbeheer en de Dienst Landelijk Gebied uit naar resultaten van het onderzoek in de Houtrakkerbeemden. Regelmatig wordt naar informatie gevraagd. De gegevens worden gezien als indicatie voor de ontwikkelingen in de Houtrakkerbeemden. Bovendien vormt het de basis voor extra onderzoek. In tegenstelling tot wat wel eens wordt beweerd in Fitis (van der Hoorn, 1997), blijken de gegevens uit het onderzoek naar de vogelstand goed bruikbaar te zijn voor inrichting en natuurbeheer (zie de in dit artikel beschreven toezeggingen van Staatsbosbeheer). Het onderzoek beantwoordt daarmee aan zijn doel. Bovendien is het leuk en ontspannend om door middel van het registreren van wat je waarneemt de ontwikkelingen in de Houtrakkerbeemden te volgen. Dit is de reden dat we doorgaan met de integrale gebiedstellingen van de Houtrakkerbeemden. Naast het tellen van de pleisterende vogels en het registreren van waterinlaat en -peil wordt nu ook informatie verzameld over foeragerende vogels. Op het telformulier kunnen onder het kopje 'opmerkingen' gegevens vermeld worden over het foerageren van vogelsoorten (welke, waar, in welk aantal en type voedsel: waterplanten, gras, vis etc.).

Dankwoord en oproep

De gegevens in dit artikel kunnen niet gepresenteerd worden zonder de inzet van de volgende tellers: Hans Peter Breeuwsma, Niko Buiten, Hans Groot, Evert van Huijssteeden, Wouter van Kempen, Matthijs Kuijpers, Guido van Leeuwen, Eppo Oosterhuis en Wim Vosse. Tevens leverden Anneke Koper

(KNNV), Joop Mourik (KNNV/FLORON), de Plantenwerkgroep van de Vereniging Behoud de Hekslootpolder en Ed Buijs (ecoloog bij de Dienst Landelijk Gebied) belangrijke bijdragen aan het onderzoek in de vorm van gegevens afkomstig van planteninventarisaties en het ter beschikking stellen van meetapparatuur. Staatsbosbeheer verzorgde de onderzoeksvergunning en bood zijn verdere medewerking aan. Guido van Leeuwen verzorgde figuur 1. Ik dank iedereen hartelijk en wil nog vaak van ieders inzet gebruik maken.

Om het draagvlak van het telproject in de Houtrakkerbeemden te vergroten zijn nieuwe tellers welkom en nodig. Dit artikel geeft de huidige waarde van de Houtrakkerbeemden voor vogels weer. Gezien het belang voor natuurbeheer en de nog komende uitbreiding van het gebied, gaan we door met de integrale gebiedstellingen. Wie mee wil doen kan zich voor een of meer tellingen opgeven bij: Niko Buiten, Spaarne 49 app. 1.7, 2011 CE Haarlem.

Literatuur

- Hoom, B. van der, 1997. Liever natuurbeleving. Fitis 33(2):109-110.
- Leeuwen, G. van, 1996. Een El Dorado in de Houtrakpolder. Fitis 32(2): 90-92.
- Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk, 1997. Beheersvisie Houtrakkerbeemden. Hoofdlijnen van het beheer van de Houtrakkerbeemden.

DuiN DUINEN IN BEWEGING!

De Stichting Duinbehoud wil de duinen nieuw leven inblazen. Ze door het toelaten van verstuing natuurlijker, en daarmee aantrekkelijker maken.

Word donateur!

bel: 071 - 513 18 00